En bygds förändring

Kartor

Det dröjde in på 1600 - talet innan man fick acceptabla kartor i de nordiska länderna. Kung Karl IX inledde en modernisering av riket och effektivisering av förvaltningen som försökte få fram bättre kunskaper om landet och dess resurser. För det behövdes ordentliga kartor. Kungen bestämde att det fanns behov av att inrätta ett svenskt lantmäteriväsende. Enligt instruktionen skulle man göra kartor över socknar och byar och byarnas ägor i åker, äng, skog och mark. Dessutom över sjöar, hamnar och städer. Det fanns noggranna bestämmelser om hur de skulle ritas, färgläggas och hur symboler skulle se ut. Kartorna blev dokumentation på markanvändning. Dessa kartor blev en jordebok också benämnd skatte-läggningskartor och finns på lantmäteriverkets arkiv i Gävle.

Lantmäteri

De äldsta lantmäterihandlingarna i Skåne är från 1588 och rör en ägotvist mellan fru Giörell, ägare till Börringe och herr Thage Krabbe till Jordberga. Dessa handlingar är de enda som finns i arkivet som upprättades under den tid Skåne var danskt. Det skånska lantmäteriet började sin verksamhet kort tid efter freden i Roskilde år 1660. Dessa kartor var primitiva. Till varje kartblad fanns förteckning över bönderna i byn, vilken skatt de betalade och vem som var ägare till gården med beskrivning av jordnaturen. En del år senare skedde komplettering av kartorna med detaljer som kunde användas för militärt bruk.

Hammarskifte - Solskifte

Det äldsta historiskt kända skiftet var hammarskiftet. Det finns oklarheter över vad som avsågs eftersom uppgifterna i de gamla landskapslagarna är dunkelt formulerade men tolkning har gjorts. Det var endast den uppodlade jorden, den så kallade hammaren, och inte hela byn som dokumenterades. Skiftesdelägare var bara de berörda nyodlarna och inte alla delägare i byn. Det fanns inte heller några regler om det inbördes läget på åkerbitarna. Tomt för bygata framgick inte. Genom tillkomst av de medeltida landskapslagarna ersattes hammarskiftet med solskifte. Solskiftet var en formell reglering av jordens disposition i en by. Varje hemman eller skifteslott fick en byamålssiffra. Med ledning av dessa fördelades sedan byns ägor. Åkerjorden delades utifrån gårdens andel av byn. Åkerfält delades i tegar som följde solens gång från öster till väster. På karta från år 1705 över Tullstorp syns det tydligt hur man gjorde uppdelningen med nummer 1 längt upp i norr och sedan fortsatte österut. Bygatan användes som karta för att hålla redan på hur skiftena låg. Först avgränsades tomtområdena. De skulle vara fyrkanter och blev försedd med en laglig bygata som skulle vara 15 alnar bred.

Solskifte fortlevde från medeltiden och långt in på 1700-talet. Det svenska näringslivet dominerades till mer än 80 % av jordbruk. Den militära organisationen var knuten till jordbruket med indelningsväsendet.Solskifte innebar att varje man i byn hade sina ägor någorlunda rättvist fördelade på byns bättre och sämre jordar. Ägosplittringen var stor, arv och köp gjorde att det blev förvärrat. I mitten av 1700-talet kunde ägorna fördelas till upp emot mellan 30 – 40 tegar. Några kunde vara så smala att det inte fungerade att vända med häst och plog. Det blev svårt att öka produktionen av livsmedel och det fanns risk för hungersnöd till den ökade befolkningen.

St Beddinge 1705 Solskifte

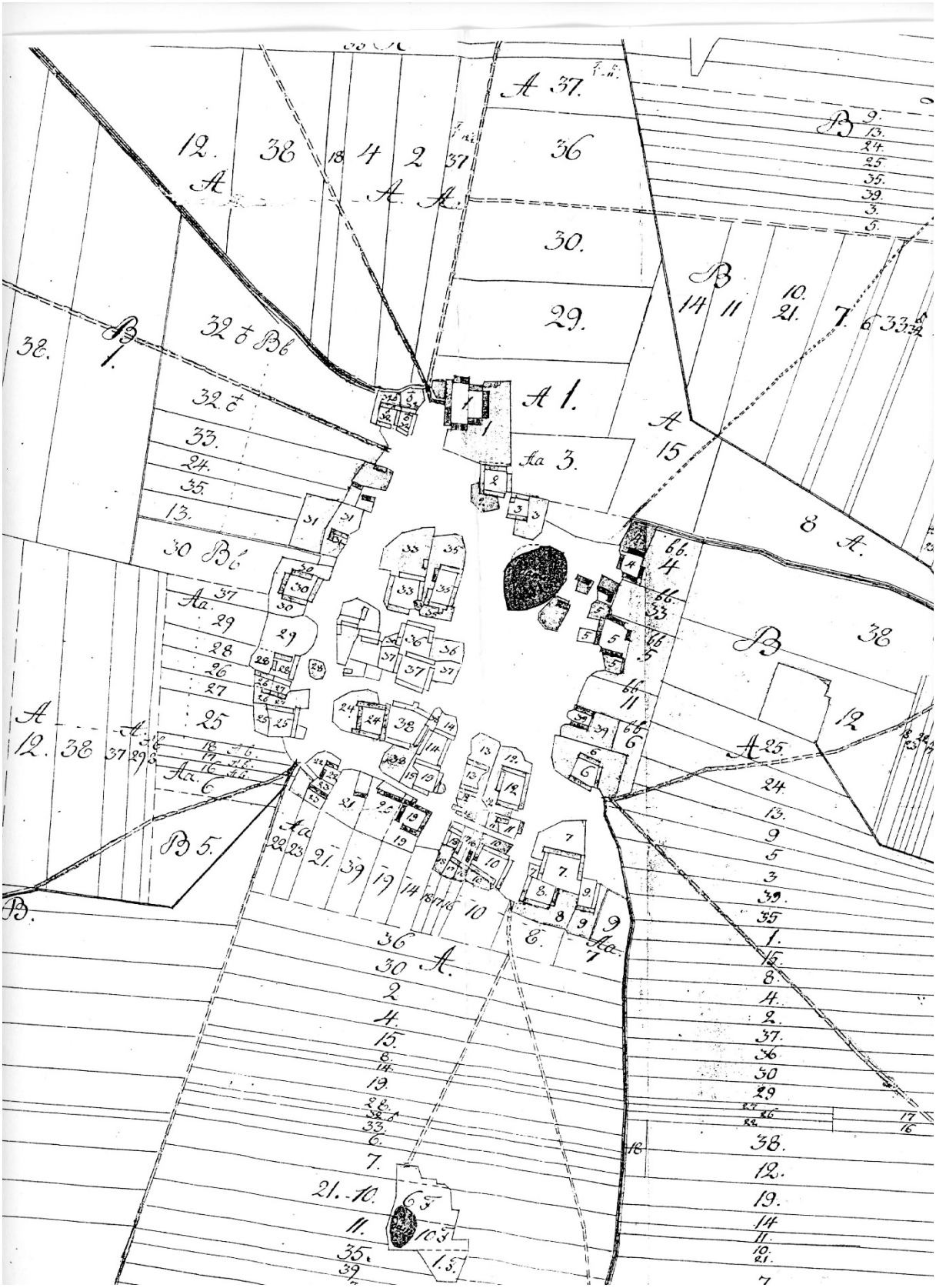

Storskifte

Nackdelarna med solskifte blev uppenbar. År 1749 kom den första författningen om storskifte. Det skedde en gradering av jorden och avsikten var att få antal mindre ägoskiften. Riktlinjerna ändrades flera gånger.

I Tullstorps socken skedde delvis storskifte 1768 – 1788. 8 juni 1768 behandlades vid Wemmenhögs Härads sommarting i Anderslöf, Geometrisk charta, *Beskrifning öfver Stora Beddinge Byss ägor*. Ansökan hade gjorts av ryttmästare Cojiet och baron v Kurck, Jordberga gård och greven samt översten Köningsmarck Lewenhaupt Torsiö Sätesgård. I dokumentet står ”*Ägorne äro fördelte uti 3ne äckervångar, samt en Ängsvång af vilka förre 2ne årligen äro i bruk de den 3dje hvilar, och den senare årligen är i bruk. Utmark finns icke till denna By, utan måste Kreaturens föda vara utaf Trädesvången,samt Strandmarcken Liungen kallad uti Ängavången. Fiske idkas icke av åborna änskönt deras ägor gränsar intill havet eller Östersjön. Till äckerbruket ärfodras på ett helt hemman ringaste 2 ne par dragare af stutar samt 4ra par hästar.”*

Oftast innebar storskiftet inte att några gårdar flyttades ut, men i dessa Tullstorps handlingar står att byggnadstimmer och virke som erfordrades, måste åborna få från skogsbygden.
(Åbo brukare av jord som någon annan äger).

Enskifte

Friherre Rutger Maclean, ägare till Svaneholms gods, hade tagit intryck från England och genomförde en ny skiftesreform 1785 på sina ägor, som i stort sett omfattade hela Skurup med omnejd. Det finns flera berättelser hur hans arrendatorer upplevde detta. En del kunde inte acceptera nymodigheterna utan lämnade sina gårdar.
I de flesta byar var det de stora godsen och kyrkan som ägde marken. Godsherrarna anammade förändringen och var drivande och begärde enskifte som reformen hette.

Det kom en förordning om enskifte i hela riket 1807. Rätten att begära enskifte tillkom alla delägare i byn. Det räckte att en begärde det. Ansökan ställdes till Konungens befallningshavare d v s landshövdingen, som förordnade en lantmätare att genomföra skiftena. Endast de lantmätare som var kända för skicklighet och rättrådighet fick uppdragen. För att sakägarnas intressen och rättigheter skulle tillgodoses stadgades att minst två godemän skulle var med under förrättningen. De skulle ha goda kunskaper om jordbruk och lanthushållning. Den stadgade en skyldighet att flytta ut från byn. En del fick kvarboende.

1815 ansökte landshövding Erik von Nolcken på Jordberga om att enskifta nr 3 Tullstorp. av elva hemmen och ett numrerat augmentsgatuhus och flertal onumrerade gatehus. Vid enskiftet delades byn i nitton separata lotter exklusive gatehus och kyrkojord.

1819 genomfördes enskiftet i Tullstorp. Man utgick från äldre kartor. De som fick flytta ut fick utflyttningshjälp hälften skulle betalas i penningar vid Tomasmäss samma år (1819) och andra hälften då den utflyttade fullbordat sin byggnad på ny plan. De finns en förteckning där 18 namngivits som skulle få ersättning. Det finns inskrivet i handlingarna att samfälld mark skulle finnas mellan vägen och västra kyrko-gårdsmuren till skole- och fattighusplats.

1816 skiftas St Beddinge, en av sydskånska slättens absolut största byar. Det var Nils Larsson på nr 39 som ansökte om enskifte. Det anges 41 brukningsenheter. Där uppges 23 gatehus, varav 7 låg under Jordberga. Två frälsehus som tidigare legat under Torsjö säteri ägdes nu av

innehavarna med saknade del i vångarna På karta från 1771 finns 38 fastigheter med damm i mitten. (”frälse” innebar befrielse från skatt)

Efter utflyttning blev 7 gårdar kvar inne i St Beddinge by, St Beddinge nr 1, Brunsbo, Pålsro, Sjöslätt och Ivarsfält. I anslutningen finns St Beddinge nr 8 och nuvarande Ängslätt, det som förr var Ängslätt låg längre söderut och är numera rivet.

Stora Beddinge enskifte 1819

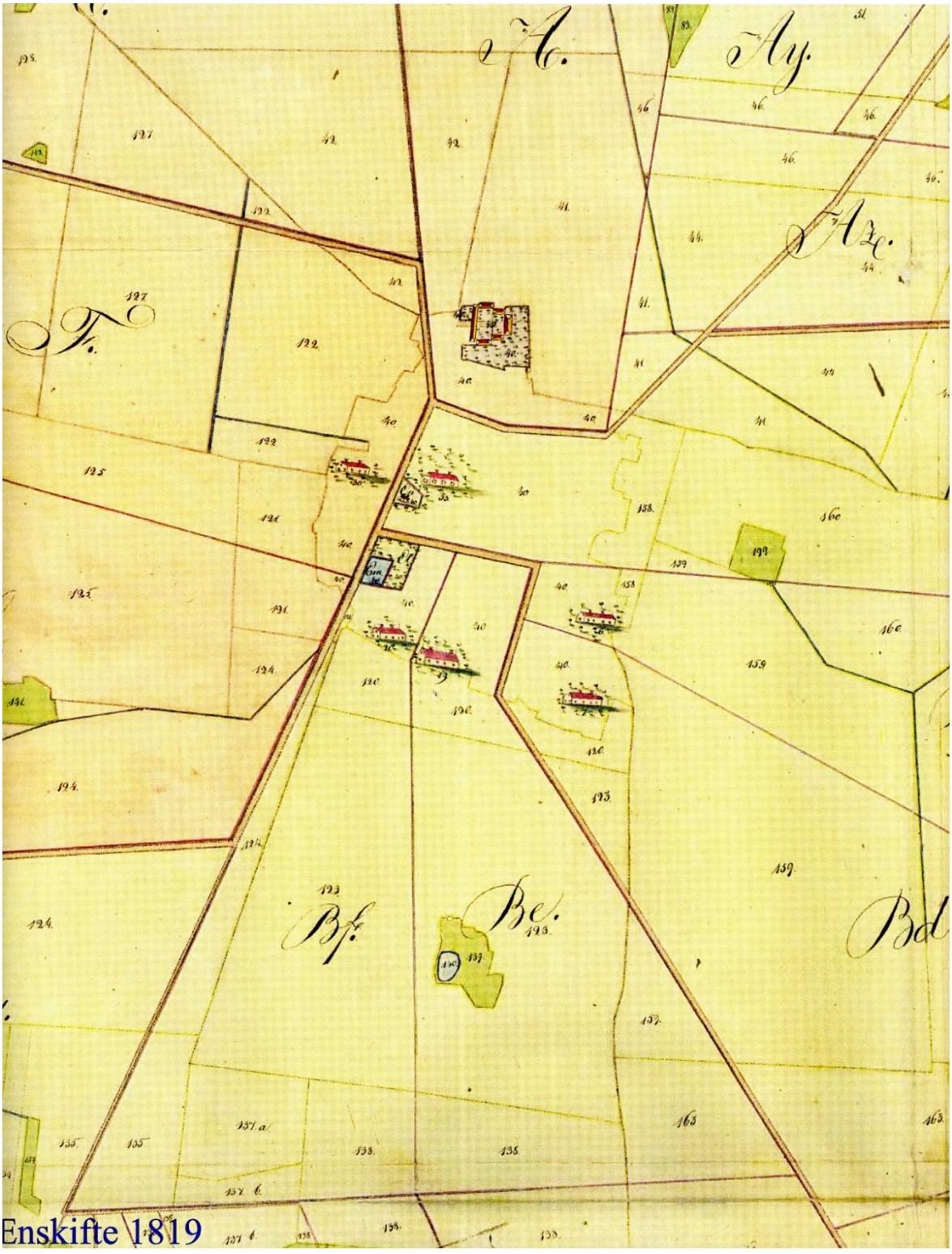

Det finns inskrivit att grinden på kyrkovägen mellan Tullstorp och St Beddinge skulle beräknas till 40 alnar mot annat stängsel.

Det var en radikal förändring att flytta ut från bygemenskapen där byordningen, ledd av byns ålderman, från 1717 reglerat hur allt skulle fungera. Byspränginingen blev en övergång till ensambebyggelse, samtidigt sprängdes en gammal social organisation och ett socialt trygghetssystem.

Gårdar från byn skulle monteras ner och byggas upp från ingenting ute på en åker och inte längre ha tryggheten i bygemenskapen. Planering skulle ske av nya vägar.

Källa: Lantmäteri och kulturhistoria Ulf Pauli Handbok i forskning i lantmäteriarkiv. Skiftes-handlingar

Enskiftet i Stora Beddinge och Tullstorp

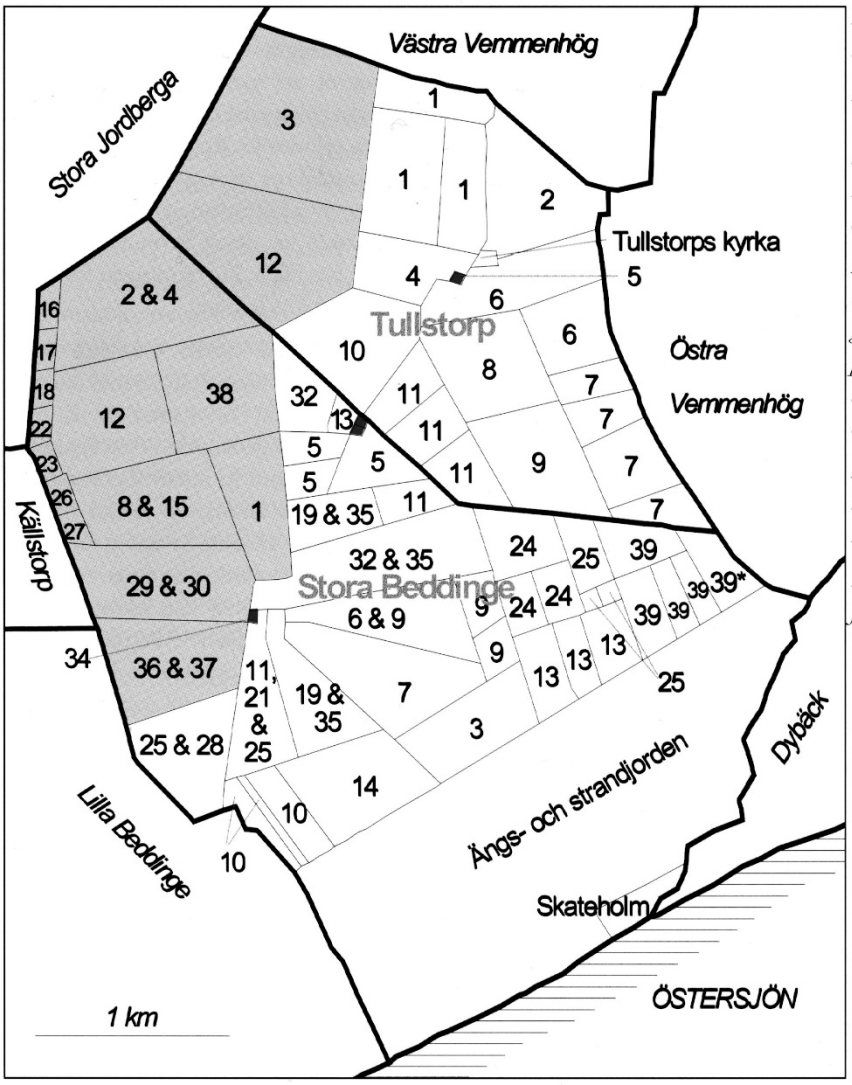

Figur 6.12. Enskiftet i Stora Beddinge och Tullstorp

Kronogatehusen färglagda med rött. De omarkerade figurerna vid Stora Beddinge nr 5, intill gränsen mot Tullstorp avser gatehusen Stora Beddinge nr 20 och nr 31.

Med grått markerade enskifteslotter låg under Jordberga gods. Sökandens enskifte placerades i Stora Beddinge längst i öster och är här markerat med asterisk (*).

Notera frälsegatehusens placering intill gränsen mot Jordberga och Källstorp (nr 16 27).

Källa: Lantmäteriets förrättningsarkiv, Malmö, Tullstorps socken, akterna 8, 9.

Ur Öppna och slutna rum enskifter och de utsattas geografi av Henrik Svensson